

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ПРАВОСЛАВНИ БОГОСЛОВСКИ ФАКУЛТЕТ
Број 0801-35811
Датум 10. 05. 2018. год.
БЕОГРАД

ПОТВРЂУЈЕМ

Продекан за науку
Православног богословског факултета

Универзитета у Београду
проф. др Родолјуб Кубат

10. 05. 2018.

РЕЦЕНЗИЈА РЕЛЕВАНТНЕ ИНСТИТУЦИЈЕ

Православног богословског факултета Универзитета у Београду
на дисертацију чтеца Константина Муратовића Ђусоева „Епоха Манојла I Комнина
у контексту развоја религијског антагонизма између Византије и Европе (IV-XII век)“,
представљену за добијање степена кандидата богословља (специјалност „Црквена
историја“)

Дисертација је посвећена једној од најзначајнијих и уједно најсложенијих тема у историји Цркве, разлогима због којих је дошло до раскола између хришћанског Истока и Запада. Истовремено, ова тематика спада у ред најпроучаванијих у оквирима црквеноисторијске науке. Њој су биле посвећене многобројне студије (научне монографије, научни чланци), које су, углавном, писали богослови и историчари. Поменуте студије писане су на различитим језицима, у различитим епохама, а њихови аутори су припадали различитим хришћанским заједницама. У њима су обрађена главна питања, богословског и историјског карактера, везана за тему највећег раскола у историји хришћанства. Отуда је изазов писања дисертације на ову тематику додатно повећан. Да би дисертација представљала новину за црквеноисторијску науку пред аутором је неминовно постављен задатак да пронађе нов угао гледања на проблематику која је у највећем степену већ истражена. Аутор је као новину истраживања истакао „преиспитивање узрока религијског антагонизма између Рима и Константинопоља“ (стр. 5), што је, између остalog, намеравао да учини кроз стављање у центар пажње византијског цара Манојла I Комнина (1143-1180) и улоге његове политике на раст верског антагонизма између хришћанског Истока и Запада.

Хронолошки оквир дисертације обухвата дуг временски период од IV до XII века. У оквиру ових временских одредница аутор је себи поставио задатак да истражи основе верског удаљавања између Византије и Европе, анализира главне етапе у том процесу, преиспита досадашње погледе на карактер међусобних односа у епохи Велике шизме (XI век), и посебно да детаљно истражи разлоге појачаног верског антагонизма у XII веку, са фокусом на времену владавине византијског цара Манојла I Комнина (стр. 6-7). Сматрамо да су задаци постављени прешироко, посебно у сегменту који се тиче праћења главних етапа у процесу удаљавања хришћанског Истока и Запада од IV до XI века. Овај сегмент теме је солидно истражен у досадашњој литератури, а у самој дисертацији нису изнети нови елементи сагледавања поменутог процеса у односу на досадашња истраживања.

Дисертација је написана на 229 страница и састоји се из увода, три поглавља, закључка и списка коришћених извора и литературе. Написана је на основу византијских и западних извора садржаних, углавном, у Мињеовим серијама *Patrologia Graeca* и *Patrologia Latina*, као и на основу богате литературе, углавном, на руском и енглеском језику. Укупно су коришћене 272 библиографске референце. Констатујемо да је аутор, у основи, користио релевантне изворе и литературу.

У уводу дисертације указано је на актуелност и значај теме и представљени су циљеви и задаци истраживања. Изнете су, такође, главне хипотезе, објашњење истраживачке методе и представљена структура рада. Посебна пажња посвећена је представљању и анализи досадашњих истраживања. Указано је на кључне студије руских и западних аутора и њихов значај за расветљавање појединих питања значајних за тему дисертације.

Прво поглавље, под насловом „Извори антагонизма и његове основне етапе“ бави се представљањем разлога који су довели до постепеног удаљавања хришћанског Истока и Запада у дугом временском периоду, од IV до IX века. Прво поглавље дисертације је прегледног карактера и у њему је указано на преломне моменте поменутог вишевековног процеса. Као на један од првих преломних момената указано је на епоху папе Лава I Великог и утицај његових ставова на развој идеје о папском примату. Порасту међусобног антагонизма допринели су спорови између Рима и Константинопоља у V и VI веку, који су доводили до привременог прекида црквених веза. Титула „васељенски“, коју су крајем VI века почели да користе патријарси у Константинопољу, изазвала је оштру реакцију

папе Григорија I Великог. Посебна пажња посвећена је процесима у VIII и IX веку који су довели до додатног удаљавања и у којима су положени темељи раскола. Размотрени су фактори који су утицали на креирање папско-франачког савеза, као новог изазова за Византију, као и велика криза у односима Константинопоља и Рима у доба патријарха Фотија.

Друго поглавље дисертације под насловом „XI век као преломна етапа у односима између Европе и Византије“ фокусирано је на анализу процеса који су водили ка међусобном анатемисању представника Римске и Константинопољске патријаршије, средином овог столећа. Посебна пажња посвећена је реформама у Римској Цркви које су водиле ка снажењу позиције римског папе, како у самој Цркви, тако и у односу према световним владарима у Европи. Детаљно су анализирани догађаји из 1054. године и учињен је покушај да се представе њихови дometи у контексту односа између хришћанског Истока и Запада. На крају поглавља, анализиране су промене у односима између Византије и Европе крајем XI века настале као последица измене историјских околности које су водиле ка отпочињању крсташких ратова.

Треће поглавље под насловом „XII век и особености епохе Манојла I Комнина“ замишљено је као тежишно поглавље читаве дисертације, имајући на уму њен наслов. У овом најобимнијем поглављу дисертације прате се процеси који су допринели порасту верског антагонизма између Византије и Запада, а који су кулминирали у епохи цара Манојла I Комнина. Аутор стоји на становишту да су кључну улогу у овим процесима одиграле историјске околности које су подразумевале конфронтацију Византије са крсташима, али и раст напетости између Византије и Венеције, као кључне западне трговачке силе на Медитерану. Оваква аргументација поткрепљена је анализом конкретних догађаја који су водили отвореним сукобима између две стране. Аутор стоји на становишту да су други разлози удаљавања Византије и Запада, међу њима и богословски спорови, били другостепеног значаја.

У целини посматрано аутор је успео да на целовит и акрибичан начин сагледа сложене процесе дугог временског трајања, који се односе на раскид духовног јединства између хришћанског Истока и Запада. Показао је способност објективног, неконфесионалног, приступа сложеној тематици међусобних односа хришћанског Истока

и Запада. Показао је, такође, способност адекватне анализе историјских извора, као и коришћења релевантне литературе.

Као примедбе истичемо следеће:

- 1) И поред тога што је структура рада солидна сматрамо да је у одређеним сегментима могла бити побољшана. Ова примедба се пре свега односи на прешироко постављено прво поглавље дисертације. Уместо обимног уводног поглавља од 50 страница било би ефектније и научно оправданије да су односи између хришћанског Истока и Запада, у периоду IV-IX век, представљени на сажетији начин. Додатни аргумент у корист ове примедбе представља чињеница да је садржај овог поглавља прегледног карактера и да је заснован на већ познатим чињеницама обрађеним у досадашњој литератури.
- 2) У вези са претходном примедбом износимо и следећу. Сматрамо да су хронолошки оквири дисертације постављени прешироко. У дисертацији у чији центар је стављен XII век, и посебно епоха цара Манојла I Комнина, непотребно је улажење у проблематику низа претходних векова (у том смислу посебно указујемо на садржај првог поглавља дисертације), која је притом сасвим солидно обрађена у досадашњој литератури.
- 3) Као један од циљева дисертације истакнут је „покушај анализе како богословских (подвлачимо), тако и историјских догађаја, који су утицали на одвајање Рима и Константинопоља“ (стр. 6). Сматрамо да је било потребно посветити више пажње богословској проблематици и на тај начин направити бољи баланс између богословске и историјске компоненте у дисертацији. Као пример наводимо стр. 149-152, где се говори о богословским дијалозима и литератури у епохи цара Манојла I Комнина, без детаљније анализе њиховог богословског садржаја.
- 4) У вези са претходном примедбом износимо и следећу. Као практични значај дисертације аутор је истакао да „истраживање може бити искоришћено за предавање на курсевима црквене историје и византологије, као и упоредног богословља“ (стр 22). Слажемо се са првим делом поменутог исказа, у којем се говори о примењивости истраживања у настави историјског карактера, међутим изражавамо сумњу у адекватну примењивост истраживања спроведеног у дисертацији на пољу наставе богословског карактера.
- 5) У другом поглављу, у одељку „Велика шизма 1054. године“, истакнуто је да су у спору који је поменуте године избио између представника Римске и Константинопољске

патријаршије „источни патријарси (Александрија, Антиохија и Јерусалим) подржали Михаила Кируларија“ (105 стр.). Пропуштено је да се укаже на специфичну позицију и богословску аргументацију антиохијског патријарха Петра III (1052-1056) исказану у његовој коренсподенцији са константинопољским патријархом Михаилом Кируларијем. Богословска аргументација патријарха Петра у чијем центру се налазила брига за очување јединства Цркве заслужује пажњу као важан сегмент византијске богословске позиције у односу на Запад, у овој епохи.

Закључак

Посматрајући и оцењујући у целини кандидатску дисертацију чтеца Константина Муратовића Џусоева, под насловом „Епоха Манојла I Комнина у контексту развоја религијског антагонизма између Византије и Европе (IV-XII век)“ констатујемо да се ради о самосталном научно-истраживачком раду, који представља солидан допринос изучавању поменутог питања. Аутореферат дисертације у основи одговара њеном садржају. Аутор дисертације заслужује степен кандидата богословља.

Рецензија је размотрена и одобрена на заседању Групе за Историју Цркве Православног богословског факултета Универзитета у Београду, 9. маја 2018. године.

Управник Групе за Историју Цркве

проф. др Радомир Поповић

Радомир Поповић В. Ђоковић

Рецензент

проф. др Владислав Пузовић

Владислав Пузовић